પંચાયતીરાજ / સ્થાનિક સરકાર

- પંચાયતીરાજનો ઉલ્લેખ ભારતના બંધારણમા ભાગ – 4 : રાજ્યનીતિના માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો માં **અનુચ્છેદ – 40** માં જોવા મળે છે.
- અનુચ્છેદ – 40 : ગ્રામ પંચાયતોની રચના કરવા માટે રાજ્ય પગલા લેશે અને **સ્વરાજના પાયાના એકમ** તરીકે કામ કરી શકે તે માટે જરૂરી સત્તા અને અધિકાર આપશે.

- **સ્થાનિક સરકાર / સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ**
  - સ્થાનિક સરકાર **ગ્રામિણ**
    - ગ્રામ પંચાયત
    - તાલુકા પંચાયત
    - જિલ્લા પંચાયત
  - સ્થાનિક સરકાર **શહેરી**
    - નગરપાલિકા
    - મહાનગરપાલિકા

- **73મો બંધારણીય સુધારો, 1992** : પંચાયતીને લગતો, **ભાગ – 9** ઉમેરાયો, અનુચ્છેદ 243(A) થી 243(O),
  અનુસૂચી 11 ઉમેરાઈ જેમા 29 વિષયોનો સમાવેશ કરાયો

- **74મો બંધારણીય સુધારો, 1992** : નગરપાલિકાને લગતો, **ભાગ – 9(A)** ઉમેરાયો,
  અનુચ્છેદ 243(P) થી 243(ZG),
  અનુસૂચી 12 ઉમેરાઈ જેમા 18 વિષયોનો સમાવેશ કરાયો.
- પંચાયતીરાજનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય **સત્તાનું વિકેન્દ્રીકરણ** કરવાનો છે.
- સૌ પ્રથમ બળવંતરાય મહેતા સમિતિએ ભારતમા **ત્રી- સ્તરીય પંચાયતીરાજ**ની ભલામણ કરી હતી.
- ભારતમા સૌ પ્રથમ પંચાયતીરાજની સ્થાપના **ઈ.સ.1959માં રાજસ્થાનના નાગોર જિલ્લામા** થઈ હતી.
- **ભારતના સ્થાનિક સ્વરાજ્યના પિતા** : **લોર્ડ રિપન**
- ગુજરાતમા **1 એપ્રીલ 1963**ના રોજ તત્કાલીન **મુખ્યમંત્રી જીવરાજભાઈ મહેતા**ના સમયમા પંચાયતીરાજની શરૂઆત થઈ હતી.
- પંચાયતીરાજ માટેની **અશોક મહેતા સમિતિએ દ્વિ-સ્તરીય પંચાયતીરાજની** ભલામણ કરી હતી.
- 20 લાખથી ઓછી વસતિ ધરાવતા રાજ્યમાં તાલુકા પંચાયતની જોગવાઈ નથી.
- પંચાયતીરાજ એ અનુસૂચી – 7માં નિર્દિષ્ટ **રાજ્યયાદી** (કુલ 61 વિષયો) નો વિષય છે.

S P Academy

વિગત	ગ્રામ પંચાયત	તાલુકા પંચાયત	જિલ્લા પંચાયત
બેઠક (જુની સંખ્યા)	8 થી 16 (7થી15)	16 થી 32 (15થી31)	32 થી 52 (31થી51)
વસતિ (જુની સંખ્યા)	3000 થી 25000 (3000 થી 15000)	1 લાખ	4 લાખ
બેઠકમા વધારો	દર 3000 એ 2 બેઠક	25000 એ 2 બેઠક	1 લાખે 2 બેઠક
અનામત બેઠક નક્કી કરનાર	કલેક્ટર	વિકાસ કમિશનર	વિકાસ કમિશનર
ચૂંટાયેલા વડા(પદાધિકારી)	સરપંચ	પ્રમુખ	પ્રમુખ
મુદ્દત	5 વર્ષ	5 વર્ષ	5 વર્ષ
વહીવટી વડા(અધિકારી)	મંત્રી	તાલુકા વિકાસ અધિકારી(TDO)	જિલ્લા વિકાસ અધિકારી(DDO)
મહેસૂલી અધિકારી	તલાટી	મામલતદાર	કલેક્ટર
ચૂંટણી પછી પ્રથમ બેઠકની તારીખ નક્કી કરનાર	તાલુકા વિકાસ અધિકારી(TDO)	જિલ્લા વિકાસ અધિકારી(DDO)	વિકાસ કમિશનર
પ્રથમ બેઠકમા કામગીરી	ઉપસરપંચની પસંદગી	પ્રમુખ / ઉપપ્રમુખની પસંદગી	પ્રમુખ / ઉપપ્રમુખની પસંદગી
રાજીનામું	સભ્ય : સરપંચ ઉપસરપંચ : ગ્રામ પંચાયત સરપંચ : તાલુકા પંચાયત	સભ્ય : પ્રમુખ ઉપપ્રમુખ : તાલુકા પંચાયત પ્રમુખ : જિલ્લા પંચાયત	સભ્ય : પ્રમુખ ઉપપ્રમુખ : જિલ્લા પંચાયત પ્રમુખ : વિકાસ કમિશનર
રાજીનામાની તકરારનો નિર્ણય કરનાર	સભ્ય અને ઉપસરપંચ : TDO સરપંચ : નાયબ જિલ્લા વિકાસ અધિકારી (Dy.DDO)	સભ્ય અને ઉપપ્રમુખ : DDO પ્રમુખ : વિકાસ કમિશનર	સભ્ય અને ઉપપ્રમુખ : વિકાસ કમિશનર પ્રમુખ : પંચાયત સચિવ
પંચાયતની બેઠક	દર મહિને 1 વાર	દર ત્રણ મહિને 1 વાર	દર ત્રણ મહિને 1 વાર

S P Academy

<u>ગ્રામ પંચાયત / તાલુકા પંચાયત / જિલ્લા પંચાયત એમ ત્રણેય ને એકસરખી લાગુ પડતી જોગવાઈઓ</u>

- મહિલાઓ માટે અનામત – ૫૦%
- OBC માટે અનામત – 10%
- SC / ST અનામત – વસતિના આધારે
- મુદ્દત – 5 વર્ષ (સામાન્ય સંજોગોમા)
- વિસર્જીત પંચાયતોની ચૂંટણી **<u>છ મહિનામાં</u>** અવશ્ય કરવી અને આવી નવી પંચાયતની મુદ્દત વિસર્જીત પંચાયતની બાકી રહેલી મુદ્દત પૂરતી જ રહેશે.
- ચૂંટણી કરવાની જવાબદારી – રાજ્ય ચૂંટણી પંચ (**<u>તારીખ પણ તે જ નક્કી કરે</u>**)
- ચૂંટણીની તારીખ – પંચાયતની મુદ્દત જે તારીખે પૂર્ણ થાય તે તારીખના બે મહિના પહેલા અને મુદ્દત પુરી થયાના 15 દિવસ પછી ચૂંટણી કરી શકાય નહી.
- પંચાયતની મુદ્દત – પંચાયતની પ્રથમ બેઠકની તારીખથી
- પ્રથમ બેઠક વિજેતા ઉમેદવારોની યાદી જાહેર કર્યાના **<u>ચાર અઠવાડિયામા</u>** મળે છે.
- ઉપસરપંચ/પ્રમુખ/ઉપપ્રમુખની પસંદગીમા સરખા મત પડે ત્યારે આખરી પસંદગી 10 વર્ષથી ઓછી વયના બાળક દ્વારા ચિઠ્ઠી ઉપાડીને કરવામા આવે છે.

- અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ લાવવા ઓછામા ઓછા **<u>50% સભ્યોનો ટેકો</u>** જરૂરી છે અને અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર કરવા **<u>2/3 (66%) બહુમતીની</u>** જરૂર પડે છે.
- કોરમ (ગણપૂર્તી) – 1/3 સભ્યો (ત્રીજા ભાગના સભ્યો)
- ઉમેદવારની લઘુત્તમ ઉમંર – **<u>21 વર્ષ</u>**
- ઉમેદવારી માટેની યોગ્યતા – અસ્થિર મગજનો ન હોવો જોઈએ , નાદાર ન હોવો જોઈએ , **<u>4/8/2005 પછી બે બાળકો ધરાવતો ન હોવો જોઈએ</u>** , ઘરમા શૌચાલય હોવુ જોઈએ , 2 વર્ષથી વધુની સજા થયેલી ન હોવી જોઈએ , સરકારી/પંચાયતનો કર્મચારી ન હોવો જોઈએ.
- 73 મા બંધારણીય સુધારાની જોગવાઈઓ **<u>નાગાલેંડ, મેઘાલય, અને મિઝોરમ</u>** રાજ્યોને લાગુ પડશે નહી.તેમજ મણિપુર રાજ્યના ડિસ્ટ્રીક્ટ કાઉન્સીલ ધરાવતા પર્વતીય વિસ્તારોને અને **<u>બંગાળના દાર્જીલિંગ</u>** જિલ્લાને લાગુ પડશે નહી.
- સામાજિક ન્યાય સમિતિ ત્રણેય સ્તરની પંચાયતમાં **<u>ફરજીયાત</u>** છે જેની મુદ્દત પંચાયતની મુદ્દત જેટલી **<u>(5 વર્ષ)</u>** અને **<u>સભ્ય સંખ્યા 5</u>** રેહેશે.

S P Academy

<u>અન્ય</u>

- માત્ર ગ્રામ પંચાયતના જ ચૂંટાયેલા વડા (સરપંચ)ની ચૂંટણી લોકો દ્વારા સીધી થાય છે.
- ગ્રામ પંચાયતની ચૂંટણી **<u>પક્ષીય ધોરણે થતી નથી</u>** એટલે ગ્રામ પંચાયતને **<u>પક્ષાંતર ધારો લાગુ પડતો નથી</u>**. તાલુકા પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયતની ચૂંટણી પક્ષીય ધોરણે થાય છે જેને **<u>પક્ષાંતર ધારો લાગુ પડે છે.</u>**
- **<u>ગ્રામસભા એ પંચાયતીરાજ સંસ્થાઓનું બુનિયાદી એકમ છે.</u>**
- "ગ્રામસભા એ પંચાયતીરાજની ગંગોત્રી છે" – ઉછંગરાય ઢેબર (સૌરાષ્ટ્ર રાજ્યના પ્રથમ મુખ્યમંત્રી)
- "ગ્રામ પંચાયત અને ગ્રામસભા વચ્ચે મંત્રીમંડળ અને ધારાસભા ગૃહ જેવો સબંધ હોવો જોઈએ" – જય પ્રકાશ નારાયણ (**<u>જન્મ તારીખ – 11 ઑક્ટોબર</u>**)
- બંધારણના અનુચ્છેદ **<u>243(A) માં ગ્રામસભાની વ્યાખ્યા</u>** આપવામા આવી છે. – "ગ્રામસભા એટલે ગ્રામ્યસ્તરે પંચાયત વિસ્તારમાં સમાવિષ્ટ ગામને લગતી મતદાર યાદીમાં નોંધાયેલા વ્યક્તિઓનું બનેલુ મંડળ"
- સરકારના 11/7/2001ના પરિપત્ર મુજબ હાલમાં **<u>26-જાન્યુઆરી , 1-મે , 15-ઓગસ્ટ , 2-ઑક્ટોબર</u>** એમ **<u>ચાર વખત</u>** ગ્રામસભા બોલાવવી જરૂરી છે.
- ગ્રામસભામાં કોરમ – મતદારોના 1/10 સભ્યો અથવા 50 સભ્યો બેમાથી જે ઓછા હોય તે.
- સરપંચ પંચાયતનું અંદાજપત્ર નવેમ્બર માસમાં તૈયાર કરીને 15 ડિસેમ્બર સુધીમાં તાલુકાને મોકલવાની સૂચના તલાટી કમ મંત્રીને આપે છે અને પરત આવ્યા પછી 31 માર્ચ સુધીમાં પંચાયત સભામા રજૂ કરાવે છે.
- તલાટી કમ મંત્રીની પરચૂરણ રજા સરપંચ મંજૂર કરે છે.
- તલાટી કમ મંત્રી ગ્રામ્ય વિસ્તારમાં **<u>જન્મ મરણ નોંધણી અધિકારી અને લગ્ન નોંધણી અધિકારીની</u>** ફરજ બજાવે છે.
- તાલુકા પંચાયતના સભ્યોને **<u>ડેલીગેટ્સ</u>** કહે છે.
- મહાનગરપાલિકાના સભ્યોને **<u>કોર્પોરેટર</u>** અને ચૂંટાયેલા વડાને મેયર કહે છે. મેયરની ચૂંટણી **<u>દર અઢી (2.5) વર્ષે</u>** થાય છે.
- નગરપાલિકાના વહીવટી વડા – ચીફ ઑફીસર
- મહાનગરપાલિકાના વહીવટી વડા – કમિશનર

S P Academy